

подвиг и, возглавив войско, предоставленное могущественным грузинским феодалом Давидом куропалатом, разбил мятежного византийского вельможу Варду Склира. При этом Иоанн Торникий взял богатую добычу, которую полностью предоставил в распоряжении своего духовного наставника Иоанна Святогорца. В основном на эти средства был построен Иверский монастырь, являющийся одним из великолепных и славных памятников византийской цивилизации. Но значительная часть из добычи Иоанн Торникия досталась и другим афонским монастырям. В «Житии Иоанна и Евфимия Святогорцев» перечисляется часть этих пожертвований, включающая книги, иконы, предметы утвари. По совету и на средства иверских монахов был построен тогда же итальянским подвижником Леоном из Беневента афонский бенедиктинский монастырь, действовавший до 13-го века. Отражением роли грузинских подвижников в строительстве Афона, их духовного и политического влияния, как на Афоне, так в Царствующем Граде – Константинополе, является и та часть завещания Афанасия, в которой он назначает своим преемником в деле окормления всего Афона Иоанна Святогорца, по кончине которого, согласно тому же завещанию, эти обязанности перешли к его сыну – Евфимию. «Вместе с подвижничеством, – пишет Георгий Святогорец о своем предшественнике преподобном Евфимии, – и попечениями народными, и переводом книг, святой отец наш и эту великую заботу взвалил на себя, ибо ни прот (глава совета афонских игуменов), ни другие управляющие (игумены монастырей) без его приказа ничего не делали, и редкий день пройдет, в который десять или пятнадцать управляющих не приходили бы к нему. И опять же забота о Великой Лавре, дело тяжкое и многообразное, была на нем, ибо великим Афанасием ему было доверено попечение, и присмотр, и промысел о ней».

Еще одним замечательным памятником взаимосвязей Византии и Грузии и как бы их совместным даром еще одному православному народу является знаменитый Бачковский монастырь с чудотворной иконой Бачковской Божией Матери в Болгарии. Этот монастырь был построен грузинскими феодалами на службе у византийских императоров братьями Асафом и Григорием Бакуриани. В новопостроенный монастырь перенесли из пределов Грузии уже прославленную в то время икону Божией Матери. Монастырь, в первое время называвшийся Петрицонским, был одним из важных зарубежных очагов грузинской культуры. Там началось духовное и научное становление крупнейшего грузинского богослова и философа Иоанна Петрици.

Византии давно уже нет на карте мира. Волею Божией она исчезла с лица земли. И все-таки она продолжает свое бытие. В бесчисленных памятниках религии и культуры на бывшей территории Византийской империи и вне ее. Она явно или скрытно присутствует в жизни многих народов, в том числе, и народа грузинского, присутствует в исторической памяти и в современности, в прозвищах грузинских подвижников, византийской придворной титулатуре достопамятных грузинских государей – Ашота и Давида куропалатов, Баграта и Адернерса магистров, в грузинском слове «синдис», которое, как и славянское «совесть», получено из греческого, только не калькированием, а прямым заимствованием, в грузинских фамилиях Андроникашвили, Канделаки, Мансветашвили.

Итоги. Для Грузии Византия – это часть ее самой. Многие века она была для грузин продолжением их родины, здесь тоже творилась история Грузии, формировалась грузинская нация, обогащалась грузинская культура, пополнялась святыми людьми Грузинская Церковь. Теперь сама Грузия является продолжением Византии, сохраняя память о ней, творения ее мастеров, произведения византийских отцов, оставшиеся иногда только в грузинском переводе, святыни, пришедшие из Византии, – Гвоздь с Креста Господня, Ризу Пресвятой Богородицы из Влахерна, реликвии лучших из византийцев, окончивших в Грузии свой земной путь, – гроб Иоанна Златоуста и мощи Максима Исповедника.

УДК 94 (410.1)+94(477)

Олег Озимчук

ЗАВОЮВАННЯ АНГЛІЇ НОРМАНДЦЯМИ І ПРАВО КИЇВСЬКИХ КНЯЗІВ НА АНГЛІЙСЬКИЙ ПРЕСТОЛ

Проаналізовано міждержавну конфліктологію європейських країн у кінці раннього середньовіччя. На основі ранньосередньовічних джерел і досліджень сучасних вчених розглядається конфлікт між герцогством Нормандія та Англійським королівством, завоювання нормандцями Англії та династичні протиріччя, які виникли внаслідок зміни влади.

Ключові слова: англосакси, Англія, герцогство Нормандія, Етельред Нерішучий, Кнуд Великий, Анна Київська, Єлизавета (Еліссів) Київська, бастард, Вільгельм II, тєни, ерли, Гаральд Годвінсон, барони, інтердикт, узурпація влади, сенешаль, Гостіг Годвінсон, Свен II Естрідсен, Харальд III Хардрад, Стемфорд-Брідж, Гастінгс, «стіна щитів», Гіта Уссекська, Володимир Мономах, Гаральд-Мстислав, Перший хрестовий похід, Гуго Вермандуа.

Проаналізовано міжгосударственную конфліктологію європейських стран в концє раннього середньовіччя. На основє раннесредневекових источников и исследований современных ученых рассматривается конфликт между герцогством Нормандия и Английским королевством, завоевание нормандцами Англии и династические противоречия, которые возникли вследствие смены власти.

Ключевые слова: англосаксы, Англия, герцогство Нормандия, Этельред Нерешительный, Кнуд Великий, Анна Киевская, Елизавета (Элиссив) Киевская, бастард, Вильгельм II, тэны, эрлы, Гаральд Годвинсон, бароны, интердикт, узурпація влади, сенешаль, Гостиг Годвинсон, Свен II Эстридсен, Харальд III Хардрад, Стэмфорд-Бридж, Гастингс, «стєна щитов», Гита Уссекская, Владимир Мономах, Гаральд-Мстислав, Первый крестовый поход, Гуго Вермандуа.

The article deals with the analysis of interstate conflictology of European countries at the end of the early Middle Ages. On the base of the sources of early Middle Ages and researches of modern scientists the conflict between the Duchy of Normandy and the English Kingdom, Norman conquest of England and dynastic conflicts arising from the change of government are examined.

The article analyzes interstate and inter-dynasty conflict between the Kingdom of England and the Duchy of Normandy. The research pays special attention to the reasons, which influenced the intensification of contradictions and caused a number of armed conflicts in Europe in the 10-11 centuries. For deeper understanding of the reasons for the radical solution of the conflict, the article provides the characteristics of the internal development of England and Normandy; it also considers the influence of particular dukes of Normandy and English kings on the policies of their states. In the context of the studied problem, the article also investigates the impact of the Christian church, its local administrative bodies and authorities in Rome on the international policy at the end of the early Middle Ages.

The important part of the research in the analysis of the activities of particular rulers and nobleman in England and Normandy. Concerning the Kingdom of England, they are Ethelred the Unready, Edmund II the Ironside, Canute the Great, Harthacnut, Eduard III Confessor, Godwin of Wessex, Harold II Godwinson, Tostig Godwinson, Gytha of Wessex. The historical figures of Normandy are represented by Rollo Rognvaldsson (Robert I), William I Longsword, Richard I the Fearless, Richard II the Good, Robert II the Devil, William II the Bastard, Ralf Tesson. Other European rulers and noblemen also took part in the conflict between England and Normandy: French kings Charles III the Simple, Hugh Capet, Henry I, Phillip I, Queen Anne of Kyiv; Alan III of Rennes; Baldwin V of Flanders; Hugh of Burgundy; king of Scotland Malcolm III; king of Denmark Sven II Estridsen; king of Norway Harald III Hardrada, queen of Norway Ellisif (Elisabeth) of Kyiv; church leaders –Mauger, the archbishop of Ruan; Stigand, the archbishop of Canterbury; Pope Stephen IX, Pope Nicholas II, Pope Alexander II.

The article analyzes the consequences of the Norman invasion in England, which affected not only the relations between England and France, but created a potential danger of the intervention in the conflict of other European states. Extensive kinship of Kyiv princes in the end of the 9 – beginning of the 12 centuries and the marriage of Volodymyr Monomakh with Gytha of Wessex allow making an assumption about possible dynastic claims of Kyiv rulers for the English throne starting from Mstislav-Harald the Great.

Key words: *Anglo-Saxons, House of Normandy, Ethelred the Unready, Canute the Great, Anne of Kyiv, Ellisif of Kyiv, bastard, William the Bastard, thegn, earl, Harald Godwinson, baron, interdict, usurpation of power, seneschal, Tostig Godwinson, Sven II Estridsen, Harald III Hardrada, Stamford Bridge, Hastings, shield wall, Gytha of Wessex, Volodymyr Monomakh, Harald-Mstyslav, the First Crusade, Hugh of Vermandois.*

Англія остаточно об'єдналась у цілісну державу під владою Уессекської династії онука Альфреда Великого (871-899), короля Едгара I Миротворця (959-975) [11, 187]. До кінця X століття, тимчасово, припинились набіги скандинавів і відбулась швидка інкорпорація в склад англосаксонської держави області Денло (зона осідлості скандинавів у Східній Англії). Показником консолідації стала нова назва країни – «Englaland» (з англосаксонського «Країна англів», «Англія») [2,205]. Однак скандинавський вплив на острів продовжувався. Англосаксонські монархи Едуард II Мученик (975-978), Етельред Нерішучий (978-1016) і Едмунд II Залізнобокий (1016) правили під постійним військовим і політичним тиском Норвегії та Данії. В період їх володарювання Англія неодноразово піддавалась набігам норманів (узагальнена назва всіх мешканців Скандинавії), які отримали в той час чудову базу для збуту награбованих британських трофеїв у портах герцогства Нормандія на материку.

Нормандія була заснована норвезьким вікінгом Ролло Рогнвальдсоном (бл.846-931), який у 911 році в обмін на землі на півострові Котантен погодився стати васалом французького короля Карла III Простоватого (893-922). Армія Ролло мала контролювати гирло р. Сена і не пропускати в неї кораблі інших вікінгів. Не дивлячись на новий статус (спочатку граф, пізніше герцог) і перехід у християнство, Ролло-Роберт I Нормандський (911-927) продовжував тримати міцні зв'язки з батьківщиною і не цурався старого ремесла. Цьому сприяли контакти з молодшими братами – Торе Морським Ярлом, Галладом і Турфом [10,46]. Брати наводили жах на все північне і східне узбережжя Британії та часто гостювали у нормандських портах. Таким чином, Нормандія стала важливим плацдармом для набігів вікінгів на Англію і головним контрабандним берегом Західної Європи, де збувались награбовані в Британії та Ірландії трофеї. Син Роберта I, Вільгельм I Довгий Меч (927-942), і онук – Річард I Безстрашний (942-996) [10,47] поєднували вдалу внутрішню політику в герцогстві (справедливі закони, спрощена грошова рента селянам, підтримка ремесла і торгівлі в містах) із жорстким протистоянням своїм сеньйорам – французьким королям (вступали у військові союзи проти Франції). Саме завдяки підтримці Річарда I у Франції до влади прийшла нова династія Капетингів. Засновник цієї королівської родини Гуго Капет (987-996) [11,257-258] всім завдячував нормандцям і кволо реагував на практичне відособлення Нормандії, в якій навіть стали карбувати власну монету.

Невдала боротьба з щорічними набігами вікінгів змусила англійського короля Етельреда Нерішучого атакувати їх зимові бази на нормандському узбережжі. У 1001 році його флот увійшов у гирло р. Барфлер, але англійський десант потерпів поразку біля м. Санглак від ополчення місцевих селян. Добра справа нормандського герцога Річарда II Доброго (996-1027) [10,47] (дозволив користування річками, озерами, лісами вільним селянам герцогства, надав можливість їм створювати власні комуні із загонами самооборони) сторицею була повернена його підданими. Конфлікт, який мав потенціал нової війни, став важливою сполучною ланкою між правлячими родинами у Вінчестері (столиця Англії) та Руані (столиця Нормандії). Річард Добрий хотів помсти і розпочав скликати загони нормандських баронів, але посередництво римського папи зупинило вторгнення в Англію. Щоб затвердити мир, англійський король прибув до Нормандії і одружився у 1002 році на сестрі нормандського

герцога, Еммі. Закоханий король подарував молодій дружині значні володіння у графствах Хантлі і Девон. Своє оточення в англійській столиці нова королева Англії поспішила поповнити вельможами з Нормандії, щедро роздавала їм англійські землі та придворні посади. Але цей англо-нормандський сімейний альянс швидко закінчився. Посилаючись на пияцтво Етельреда і відсутність уваги до неї, Емма втікла з двома синами Альфредом і Едуардом на батьківщину [6,89-91].

Обидві країни у першій чверті XI століття переживали не найкращі часи: Англія стала жертвою прямого данського вторгнення, а у Нормандії спадкоємці Річарда II з боями ділили герцогство. Новий нормандський володар Роберт II Диявол (1027-1035) [10,47] від початку правління оголосив себе захисником прав двоюрідних братів – Альфреда та Едуарда. Він звернувся до данського короля Кнута Великого (1014-1035) [11,187] з вимогою повернути Англію у законні руки синів Етельреда і Емми. Брати перебували при дворі Роберта II у Нормандії, а їх мати Емма ще у 1017 році вийшла заміж за Кнута Великого і народила йому сина Хардакнута. Таким чином, три рідних брати по матері претендували на один англійський трон. Міждинастичні претензії на Англію затягнули у вузол протиборства і Данію. Отримавши доволі їдку відповідь Кнута, Роберт II зосередив на півострові Котантен значний флот, але спробу висадки нормандської армії в Англії розвіяв буревій в протоці Ла-Манш. Непогода віднесла нормандські кораблі до острова Джерсі. Не маючи можливості висадитись на англійському узбережжі, герцог атакував Бретань і примусив герцога Алена III платити данину. Підкорення Англії вчергове було відкладеним.

Внутрішні сімейні чвари і конфлікт з церквою на тривалий час примусили Роберта II забути про англійський напрямок. В Нормандії ще не замовк відгомін старих злочинів герцога (отруєння у 1027 році в Руані старшого брата Річарда), як Роберт II знову став порушувати всі писані і неписані закони. Законну дружину Естріту він відправив подалі від двору і проголосив своєю дружиною дочку чинбаря і пивовара з Фалезе, Арлетту. Хоча герцог офіційно не одружився на простолюдниці, але народженого нею сина Вільгельма назвав своїм спадкоємцем. Архієпископ Руанський Могер (молодший брат герцога) за злочинний зв'язок відлучив від церкви Роберта II і піддав анафемі всю Нормандію.

Посередництво римського папи черговий раз залагодило конфлікт: герцог відправлявся на прощу в Єрусалим, а церква за це мала узаконити права його сина на Нормандське герцогство. Але, ще до початку прощі, Роберт II домігся від французьких монархів Генріха I (1031-1060) і його дружини королеви Анни Київської (Ярославни) визнання малолітнього (і незаконнонародженого) Вільгельма своїм васалом [6,105 -106]. Перед далекою дорогою герцог примусив усіх нормандських баронів присягнути бастардові, як своєму сеньйору, і призначив опікуном герцога Бретані Алена III. На шляху в Єрусалим Роберт II захворів і помер при поверненні додому в порту Ніцца у 1027 році.

Не дивлячись на दिвне призначення опікуном давнього ворога нормандців, Алена III Бретонський зробив усе можливе, щоб 8-річного бастарда Вільгельма проголосили герцогом Нормандії. Смерть Роберта II викликала повстання, яке очолили нормандські родини Монтгомері та Бомон. Тривала боротьба за владу в Нормандії не сприяла вирішенню законних прав Альфреда і Едуарда в Англії. Юний герцог не мав реальної влади в своїй країні, тому не міг допомогти родичам. Сини Етельреда і Емми вирішили самі змагатись за англійський престол. У боротьбі за трон у 1040 році Альфред загинув [13,147-148]. Новий англійський король Хардакнут (1040-1042) [11,187] оголосив опіку над Едуардом, якого визнав не тільки братом, але й спадкоємцем. У той час південь Англії був переповнений нормандськими біженцями, які рятувались від війни в герцогстві. Багато з них були впливовими і багатими людьми, тому отримували значні посади у володіннях Хардакнута. Саме їх вплив став вирішальним після смерті англійського короля у 1042 році, саме вони при підтримці графів Уессекса проголосили королем Англії сина Етельреда Нерішучого і Емми, дядька герцога Нормандії – Едуарда. Король Англії Едуард III Сповідник правив у 1042-1066 роках, хоча насправді державою керував граф Годвін Уессекський і його син Гаральд, який напевно доклав руки до вбивства Хардакнута. Щоб міцніше прив'язати короля до уессекської родини, Годвін видав за нього свою дочку Едіту [1,171]. Надії Годвіна Уессекського на повний контроль над королем не виправдались. Едуард III розумів наскільки важливим для нього є підтримка нормандців. Тому незначний конфлікт між нормандцями і англосаксами в м. Дувр (міщани вбили декількох нормандців, які бешкетували в місті, а Годвін відмовився карати убивць) закінчився розривом політичних і сімейних зв'язків між королем і Годвіном. Едуард вигнав ерла (титул рівнозначний французькому графу) Уессекського з дочкою, королевою Англії, з країни [13,149-150]. Вигнанці знайшли притулок у герцога Фландрії Бодуена V (1036-1067) [11,282].

Племінник англійського короля, герцог Нормандії Вільгельм II Бастард (1027-1087) [10,47] продовжував боротись за контроль над своїми володіннями. Декілька разів йому лише чудом вдалось врятуватись від зброї найманих убивць. Бунтівні барони висунули нового претендента на герцогство – Гая Бургундського. Французький король Генріх I скористався війною в Нормандії і приєднав до свого домену всю її східну частину. Вирішальною стала битва у 1048 році біля міста Вал-е-Дюн. Перед її початком на бік Вільгельма II перейшов найвпливовіший нормандський барон Ральф Тессон, що й вирішило хід битви на користь герцога. Вільгельм II повністю оволодів Нормандією, розправився з баронською опозицією, конфіскував їх землі та відновив закони попередніх герцогів.

Налагодження спокою в Нормандії посприяло примиренню при англійському королівському дворі. Щоб відновити довіру вельможного зятя, Годвін Уессекський дав Едуарду III заручників із власної родини. Однак повної довіри добитись не зміг – англійський король відправив заручників у Нормандію, під охорону до свого племінника Вільгельма II. Становище Едуарда Сповідника в Англії теж не до кінця було визначеним. З одного боку, він мав усі права на престол як син Етельреда Нерішучого і праправнук Альфреда Великого [1,170]. З

іншого боку, англійський монарх був іноземцем у своєму королівстві, він говорив французькою мовою, дарував нормандським фаворитам вищі державні і церковні посади [3,73]. При всьому зовнішньому спокої, Англія була готова до внутрішнього радикального конфлікту. Англосакси ненавиділи нормандців як іноземних зайд, а нормандці вважали англійські землі законним трофеєм і вели себе зверхньо у відносинах з місцевими вельможами. Внутрішнє протистояння ще більше загострилося після візиту в Англію у 1051 році герцога Вільгельма II Нормандського. Едуард III привселюдно проголосив свого племінника офіційним спадкоємцем англійської корони [13,149-150]. Тим самим були зведені нанівець надії Годвіна Уессекського і його сина Гаральда на трон, який міг перейти до їх родини у разі смерті бездітного Едуарда III. У 1053 році Годвін Уессекський помер і напруга в державі дещо вщухла. Титул графа (ерла) Уессекського отримав його син Гаральд, який сконцентрував у свої руках майже всі англійські землі, за виключенням невеликої частини Мерсії. Новий граф Уессекський мав адміністративний талант, підтримку англосаксонських васалів, але в управлінні уникав тих крайнощів, якими зловживав батько. Вдала війна з Уельсом і наведення спокою на звично тривожному англо-валлійському прикордонні, зробили Гаральда Уессекського національним героєм. Едуард III був змушений знаходити порозуміння з впливовим графом тому, що власний політичний фундамент дав тріщину: в Нормандії встановився спокій після перемоги Вільгельма II і більшість нормандських баронів повернулись на батьківщину. Церква залишалась єдиною нормандською опорою, але і вона не забезпечувала потрібного контролю. Архієпископ Кентерберійський Стіганд мав необережність підтримати антипапу Стефана IX у боротьбі з римським папою Миколою II (1059-1061) [11,858-859]. Відтак усі церковники Англії потрапили під папський інтердикт (заборона богослужіння) [3,74-75].

Вільгельм Нормандський (хоча за очі його продовжували називати Вільгельмом Байстрюком) з тріумфом повернувся з Англії. Тепер його визнавали не тільки власні барони, через англійський спадок він міг порівнятись із своїм сеньйором – королем Франції. Генріх I домігся впливу над власними васалами завдяки нормандським військам і тепер його гнітила незалежність нормандського герцога. Щоб покарати зарозумілого васала французький король скликав феодалне ополчення з Бургундії, Блуа, Понтіві та Аквітанії. Генріх I планував обмежити володіння Вільгельма II тільки півостровом Котантен. Напад королівської армії на Нормандію не викликав ніякої реакції з боку володаря герцогства. Тому, помилково вважаючи бездіяльність Вільгельма II за малодушність, французький король розділив армію на дві частини. В слушний момент нормандські війська поодиноці розгромили загони Генріха I та його брата Одо. Унаслідок конфлікту Вільгельм II отримав ще більший вплив у Франції: полонених графів він примусив присягнути і визнати себе васалами нормандського герцога. Не дивлячись на переможні реляції в нормандських джерелах того часу, слід зазначити обережність і навіть страх французької помсти у Вільгельма II. Герцог навіть запровадив у своїх володіннях щось схоже на комендантський час: взимку після восьмої години вечора в усіх нормандських оселях гасили світло (влітку після заходу сонця) і під страхом жорстоких покарань піддані зобов'язувались перебувати вдома до світанку. Без сумніву, подібні заходи застосовують у виключно несприятливих періодах існування країни. І у даному випадку вони свідчили про загрозу потенційної небезпеки. Це могла бути загроза з боку французького сеньйора – Генріха I, або з боку певної частини нормандських баронів, які могли використати французьке вторгнення для розпалювання нового бунту проти незаконнонародженого герцога. Суворі заходи безпеки справді відмінили після кінцевого розгрому французів біля міста Варвіль у 1057 році [1,185]. Жорстокий розстріл нормандськими лучниками французької армії у варвільських болотах завдав невинуватий удар по репутації французького короля. Пригнічений дошкульною поразкою, Генріх I до кінця свого правління не робив спроб обмежувати вплив нормандського васала і не зазіхав на його землі. Політична передбачливість і обережність у внутрішніх справах Вільгельма II, підтвердилась і у його відносинах з новим французьким монархом. Після смерті Генріха I, нормандський герцог не став згадувати старі образи, прибув у Париж і присягнув малолітньому королю Філіпу I (1060-1108) [10,329] та його матері Анні Київській – регентші Франції.

У 1065 році Гаральд Уессекський прибув на двох кораблях до Нормандії, щоб благати Вільгельма II про звільнення заручників – молодшого брата Вульфнота і племінника Хакона [6,213]. Герцог Нормандії використав цей візит з метою укріплення своїх позицій в Англії. Він примусив Гаральда всюди супроводжувати герцогський двір і на всіх офіційних прийомах облаштував так церемонії, щоб усі впевнились у тому, що найвпливовіша людина в Англії після короля – васал Вільгельма Нормандського. Герцог навіть доручив очолити графу Уессекському військову кампанію проти Бретані, з якою блискучий полководець легко справився. Однак в усіх розмовах, коли заходила мова про обіцянку Едуарда III передати англійський престол герцогу Нормандії, Вільгельм II від Гаральда Уессекського отримував двозначні відповіді. Тому, коли він більше не міг утримувати при своєму дворі Гаральда, і коли це все більше ставало схоже на почесний полон, Вільгельм II Нормандський примусив графа Уессекського присягнути на св'ятих реліквіях в місті Байє. Гаральд урочисто пообіцяв допомагати Вільгельму II після смерті Едуарда III Сповідника отримати англійський спадок, одружитись на дочці нормандського герцога Аделізі та видати власну сестру за одного із нормандських баронів [6,220]. Не дивлячись на урочисту присягу, повного порозуміння між Вільгельмом II і Гаральдом не було. Свідченням цього стало повернення в Англію з Гаральдом лише одного заручника – Хакон залишився в Нормандії. Вільгельм II пообіцяв його звільнити відразу після коронації.

З огляду на нормальне здоров'я Едуарда III і його ще не старий вік, поведінка Гаральда і Вільгельма II була вельми підозрілою. Пункти угоди в Байє мали такий зміст, наче англійський король вже на смертному одрі. Тому не дивно, що повернення Гаральда Уессекського в Англію у кінці 1065 року Едуард III ненадовго пережив і помер 6 січня 1066 року. Граф Уессекський і не думав дотримуватись домовленостей з Вільгельмом II Нормандським. У той же день його проголосили королем Англії, а герцог Нормандії оголосив на весь

християнський світ про порушення присяги на св□ятих реліквіях і узурпацію влади Гаральдом Уессекським. Однак, англійські вельможі, за виключенням рідного брата Гаральда Тостіга, одностайно підтримали нового монарха. Гаральд II (1066) [11,187] розпочав правління з повернення англосаксонських звичаїв скасованих Едуардом III Сповідником. Наприклад, королівські хартії він скріплював підписом, а не печаткою як нормандці. Але розпочати репресії проти нормандців, які продовжували посідати впливові посади в державі та керували церквою, король не наважиться. Це було помилкою, оскільки нормандці, прагнучи посадити на англійський престол свого земляка, відразу розпочали підривною діяльністю проти Гаральда II. Країною поширювались страшні пророцтва, особливо після появи на небі комети Галлея (у той час не мала такої назви, англійський вчений Едмунд Галлей лише у 1705 році дослідить та доведе циклічність її появи раз на 76 років).

Гаральд II оголосив, що його присяга Вільгельму II недійсна, через тиск, який чинився на нього в Нормандії. Коротка переписка між Вільгельмом II і Гаральдом II, де дипломатичною була лише стилістика але не слова, практично підтвердила початок війни. Герцог Нормандії присягнув, що у тому ж році прибуде до Англії вимагати спадок і повсюди стане переслідувати клятвopорушника. Він був досвідченим політиком і, не дивлячись на привселюдні погрози, об□ективно оцінив ситуацію. Перед вторгненням в Англію йому була важлива підтримка інших європейських правителів. Вільгельм II знав, як у минулі часи римські папи зупиняли англо-нормандські конфлікти, і тому розпочав із скарги в Рим. У своїх листах до папи Олександра II (1061-1073) [11,856] Вільгельм II Нормандський звинуватив Гаральда II у св□ятотатстві та підкреслював свою зацікавленість лише у справедливому вирішенні долі англійського спадку. Від початку римський папа схилився до традиційно мирного вирішення конфлікту, але позицію норманів підтримав архідиякон римської церкви Гільдебранд, якого через інтриги графа Уессекського Годвіна обійшли призначаючи архієпископа Кентерберійського. Рада кардиналів визнала справедливим напад однієї християнської країни на іншу. Вільгельму II відправили з Риму буллу з текстом відлучення від церкви Гаральда II і всіх його поплічників, осв'ячений прапор із зображенням хреста і перстень із вкладеним до нього волосом апостола Петра.

Велика військова експедиція вимагала значних фінансових витрат. Для вирішення цього питання Вільгельм II скликав збори всіх вільних станів Нормандії – рицарів, купців, духовенства. Щоб підкреслити, що війна в Англії не його особиста, а загально нормандська справа, герцог покинув збори під час голосування. Керування зборами перебрав на себе сенешаль (головна придворна посада) Нормандії Вільгельм Фітц-Осборн. Голосування закінчилось провалом – купці відмовились платити за війну. Вільгельм II вирішив проблему своїми перевіреними методами. Кожен нормандський купець був викликаний на індивідуальну бесіду з герцогом, і жоден з них не наслідився відмовити надати гроші на комплектування армії та флоту. Отримавши підтримку в Нормандії, Вільгельм II закликав усі християнські народи підтримати війну з англійським узурпатором. Під освяченим римським папою прапор з хрестом стали збиратись найманці зі всієї Європи. Для нормандської місії в Англії було важливо залучити потенціал Франції. Тому Вільгельм II особисто прибув до паризького двору в Сен-Жермені. Однак, 14-річний онук Ярослава Мудрого король Філіп I відмовився підтримати похід, слушно розуміючи небезпеку посилення Нормандії після успіху в Англії. Подібну відмову прислав могутній граф Фландрії Бодуен V. Але правителі не заперечували проти участі своїх васалів у поході.

Одночасно з Вільгельмом II Нормандським претензії на англійський престол оголосили Тостіг Годвінсон (молодший брат Гаральда II), данський король Свен II Естрідсен (1047-1074) [11,319] і норвезький король Харальд III Хардрад (1046-1066) [11,325]. Кожен з них оголосив про свої переваги перед іншими конкурентами. Тостіг вважав себе незаконно позбавленим володінь в Нортумбрії і через це, позбавленим можливості взяти участь у виборах короля Англії [3,83]. Його претензії на Англійське королівство були найбільше примарними, але Тостіг розвинув найбільшу активність. Спочатку він прибув до двору Вільгельма II і спробував домовитись з нормандцями про спільні дії. Наштовхнувшись на холодний прийом, брат англійського короля зібрав загін найманців і розпочав спустошувати південне узбережжя Англії. Використання не найкращої тактики для залучення на свій бік англійців, примусило Тостіга шукати підтримки у шотландського короля Малькольма III (1057-1093) [10,1034] і у короля Данії. Обидва монархи відмовили англійському графові, тому він спрямував усі зусилля для залучення до війни норвезького короля [6,236-237]. Харальд III Хардрад мав великий військовий досвід і скоріше розглядав Англію не як можливий спадок, а як військовий трофей. Тому норвезький король оголосив себе месником за порушені права Тостіга, однак планував це використати як привід до вторгнення в англійські землі. Харальд III міг розраховувати на підтримку багатьох європейських правителів – політичну і військову. Тривале перебування в юні та молоді роки при дворі київського князя Ярослава Мудрого (1016-1054) [11,107] і шлюб з його дочкою Єлизаветою (в Норвегії – Елісслів) давав норвезькому монарху потужних союзників. Харальд III мав репутацію досвідченого полководця, і тому на його заклик до походу в Англію зібрались воїни зі Скандинавії та Київської Русі. Данський король Свен III обмежився усною претензією на Англію як родич Кнута Великого, але не вступив у боротьбу за трон.

Таким чином, влітку 1066 року в Норвегії та на Оркнейських островах (традиційна база вікінгів) готувався флот і армія Харальда III Хардрата з Тостігом Годвінсоном. На нормандському узбережжі в гирлі р. Дів концентрувалась армія та флот герцога Вільгельма II Нормандського. Приготування ворогів були помічені англійським королем-узурпатором (хоча претенденти на престол мали теж химерні права: Вільгельм II – незаконнонароджений, Тостіг – брат узурпатора, Свен III – родич загарбника англійських земель, Харальд III – союзник брата узурпатора; всі вони разом – іноземці: Гаральд II і Тостіг із дансько-норвезької родини, Вільгельм II із норвезько-французької родини, Свен III – данець, Харальд III – норвежець). Гаральд II зосередив англійське ополчення на півдні Англії очікуючи головного удару від найзапеклішого ворога – нормандського герцога. Але флот Вільгельма II на чолі із флагманським кораблем «Мора», подарованим нормандською герцогинею Матільдою, протягом вересня 1066 року не міг переправитись через Ла-Манш. Несприятливі вітри утримували

кораблі флоту біля берегів Нормандії, а коли подув попутний південний вітер, їх віднесло до гирла р. Сомма [6,243-244]. Тим часом, норвезький флот 20 вересня 1066 року увійшов у гирло р. Хамбер. Частина скандинавів висадила біля селища Ріколла і вирушила на місто Йорк. Харальд III Хардрад розгромив ополчення нортумбрійських (північноанглійських) феодалів, яке очолювали брати дружини Гаральда II – Моркер Нортумбрійський і Едвін Мерсійський. Залишений без підтримки комендант Йорку капітулював перед норвежцями. Харальд III не мав інформації про пересування основних сил англосаксонців і не знав, що Гаральд II давно покинув позиції на півдні країни та глибоко просунувся на північ до Йорка. 24 вересня армія Гаральда II вже була біля Хамбера, 25 вересня підійшла до місцевості під назвою Стемфорд-Брідж. Відсутність розвідувальних даних у норвежців призвела до фатальної недбалості. В момент атаки англосаксів усі обладунки скандинавів перебували на кораблях [4,22-23]. Швидкий, неочікуваний напад армії Гаральда II закінчився нищівною поразкою війська Харальда III. У битві біля Стемфорд-Бріджа загинув Харальд III Хардрад (не встиг одягнути повний обладунок і англійська стріла вразила його в шию) і Тостіг.

Через дві доби після англійської звитяги, коли Гаральд II відзначав перемогу в місті Йорк, Вільгельм II Нормандський дочекався сприятливої погоди і переправився через протоку Ла-Манш. 700 кораблів нормандців безборонно увійшли в бухту Павенсі на південному узбережжі Англії та висадили 7-тисячну армію [13,162-163]. Герцог Вільгельм II не став атакувати Вінчестер або Лондон, до яких було декілька денних переходів. У його плани входило першочергове знищення основних сил ворога. Тому герцог наказав побудувати укріплений табір та очікувати. Англосаксонський король взнав про висадку нормандців лише 1 жовтня, 12-13 жовтня він пройшов з армією повз Лондон і вранці 14 жовтня 1066 року розташував оборонні позиції північніше міста Гастінгс, на пагорбі Сенлак. У запеклій битві нормандській кінноті вдалось дезорганізувати «стіну щитів» англосаксонської піхоти. Після загибелі Гаральда II враженого нормандською стрілою, його армія була приречена. І хоча бій продовжувався до темряви, але це вже було планомірне винищення норманами англосаксів [4,23-31].

У Різдво 1066 року Вільгельма Нормандського урочисто помазав на королівство архієпископ Йоркський в лондонському соборі Святого Петра. Королівську присягу англійський король Вільгельм I Завойовник (1066-1087) [11,309] виголосив французькою мовою. На триста років усе англійське в Англії стало неофіційним і провінційним. Придворна мова, мова державних документів – все стало французьким. Англійська мова залишалась мовою провінціалів і селян. Володіння, які належали англійським землевласникам конфіскували на користь переможців. Усі посади при дворі англійського короля Вільгельма I та в графствах Англії, отримали нормандці з французями. Нормандські барони, які володіли на континенті невеликими селищами, оволоділи в Англії значними угіддями та орними землями.

Після захоплення нормандцями влади в Англії, діти останнього англосаксонського короля Гаральда II були переправлені в Данію під опіку короля Свена III Естрідсена. Він мав політичний вплив серед європейських правителів і міг подбати про безпеку вірогідних у майбутньому претендентів на англійський престол. Данському правителю вдалось ще більше посилити свій вплив після шлюбу з удовою Харальда Хардрода Елісслів (Єлизаветою). По материнській лінії Свен III теж мав родинний зв'язок з Київською державою, його мати Естрід раніше була дружиною одного з київських посадників. Сестра Свена III Гітабула дружиною Годвіна Уессекського і народила йому спадкоємця Гаральда, який став королем Англії Гаральдом II [8]. Власну дочку, на честь матері, Гаральд II також назвав Гітою. Таким чином, притулок в Данії для дочки останнього англосаксонського короля Гіти Уессекської розглядався, як найбільше безпечний. Данський король Свен III і королева Елісслів використали свої родинні зв'язки, щоб найкраще облаштувати майбутнє англосаксонської принцеси. Шлюб племінниці данського короля з племінником данської королеви розглядався як найперспективніший. У 1074 році Гіта Уессекська взяла шлюб з князем Володимиром Всеволодовичем Мономахом, сином переяславського князя Всеволода I Ярославовича (1055-1073), онуком Ярослава Мудрого. Цей родинний альянс неабияк посилив вплив Володимира Мономаха, особливо після успадкування ним Переяславського князівства та початку боротьби за київський великокняжий престол. Невідомо чи плекав певні надії на англійський трон Володимир Мономах, але свого сина-первістка вони з Гітою Уессекською назвали Гаральд-Мстислав. Можливо це наголошувало про родинні претензії на загарбану нормандцями Англію. Цей міждинастичний конфлікт мав значний розголос в Європі. Всі тогочасні європейські джерела називали сина Володимира Мономаха і Гіти Уессекської, великого князя Київського Мстислава I Великого (1125-1132), виключно іменем Гаральд [9]. Вірогідно не тільки пам'ятають про батька але й претензії на англійський трон, мала на увазі Гіта Уессекська нарікаючи таким іменем свого старшого сина.

У кінці XI- на початку XII століть в Європі існувала розгалужена родинна мережа, яка при певних обставинах могла підтримати претензії київського князя на Англію. У Франції правив онук Ярослава Мудрого Філіп I (двоюрідний брат Гаральда-Мстислава), в Данії – король Олаф I Свенсен (двоюрідний брат Гіти Уессекської) і королева Інгігерт (дочка Харальда III Хардрода і Елісслів Київської, двоюрідна сестра Гаральда-Мстислава). Невдоволені іноземним, нормандським поневоленням, англосаксонські вельможі теж могли бути потенційними союзниками. Однак, протиріччя між цими країнами і правителями не дозволяли утворити стійку антинормандську коаліцію. Також була потрібна впливова координуюча особа, яка могла об'єднати потенційних союзників. З огляду на перераховані вище фактори, зовсім не дивно виглядає участь Гіти Уессекської в Першому хрестовому поході (1096-1099). Є всі підстави вважати її подорож до Палестини, як спробу створення антинормандської коаліції. Тим більше, що одним із найбільших загонів хрестоносців керував молодший брат французького короля, син Анни Київської Ярославни, Гуго Вермандуа. Гіта Уессекська померла в Палестині у 1098 році, але до кінця життя прагнула повернути для своєї родини англійський трон. Лише складні реалії міждержавної європейської конфліктології та віддаленість Англії від Київської Русі не дали можливості реально боротись за англійський спадок київським князям, які мали родинні права на таку владу.

Джерела та література

1. Брук К. Саксонские и нормандские короли. 450-1154 / Кристофер Брук. – М.: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2011. – 255 с.
2. Глебов А.Г. Англия в раннее средневековье / Андрей Германович Глебов. – СПб.: Евразия, 2007. – 288 с.
3. Грин Д.Р. История Англии и английского народа / Джон Ричард Грин. – М.: Кучково поле, 2015. – 888 с.
4. Девриз К. Великие сражения Средних веков. 1000-1500 / Келли Девриз. – М.: Эксмо, 2007. – 224 с.
5. Джаксон Т.Н. Четыре норвежских конунга на Руси / Татьяна Николаевна Джаксон. – М.: Языки культуры, 2000. – 192 с.
6. Джуэтт С.О. Завоевание Англии норманнами / Сара ОрнеДжуэтт. – Мн.: Харвест, 2003. – 304 с.
7. История Великобритании / Под ред. Кеннета О. Моргана. – М.: Весь мир, 2008. – 680 с.
8. Морозова Л.Е. Великие и неизвестные женщины Древней Руси / Людмила Евгеньевна Морозова. – М.: АСТ, 2009. – 544 с.
9. Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII веков / Александр Васильевич Назаренко. – М.: Языки культуры, 2001. – 784 с. – (Studiahistorica).
10. Семёнов И.С. Европейские династии. Полный генеалогический справочник / Науч. ред. Е.И. Карева, О.Н. Наумов. – М.: ООО «Издательство «Энциклопедия»», ООО «Издательский дом ИНФРА-М», 2006. – 1104 с.
11. Сычѳв Н. Книга династий / Николай Сычѳв. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 959 с.
12. Хилл П. Альфред Великий и война с викингами / Пол Хилл. – СПб.: Евразия, 2014. – 256 с.
13. Черчилль У.С. Рождение Британии / Уинстон Спенсер Черчилль. – Смоленск: Русич, 2002. – 512 с.
14. Эрлихман В.В. Английские короли / Вадим Викторович Эрлихман. – М.: Ломоносовъ, 2015. – 432 с.

УДК 94:327: 341.321.5

Вячеслав Циватий

ІТАЛІЙСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ В ОСОБИСТОСТЯХ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ (1265-1321) (ІСТОРИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА РЕТРОСПЕКТИВА)

У статті проаналізовано основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – Данте Аліг'єрі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й до сьогодні, а його ім'я й творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, історія дипломатії, дипломатична місія, інституціоналізація, доба Відродження, Данте Аліг'єрі, Італія, Україна.

В статті проаналізовані основні напрямки політичної, дипломатичної та літературної діяльності известного сучасника періоду Відродження – Данте Аліг'єрі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетичне насліддя не втратили своєї актуальності і до сьогодні, а його ім'я і творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки і тисячоліття європейської історії.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, история дипломатии, дипломатическая миссия, институционализация, Возрождение, Данте Алиг'ери, Италия, Украина.

The basic directions of political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance – Dante Alighieri because his practical experience and literary and poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work closely to bind Italy and Ukraine through the centuries and millennia of European history is analyzed at the article.

Politics and diplomacy Renaissance presents a logical continuation of the institutional political and diplomatic ideas of previous eras, including ancient. At the same time, it is completely independent, institutionally framed, original political and diplomatic thing, reflecting a holistic, political systems and heuristic and comprehend approach to the world around it and the individual at the world. In the Renaissance, was institutionalized new ideological paradigm. The Renaissance Culture drew attention of person to the mundane world and its charms, opening eyes on it beauty and creating a need for active cooperation in the knowledge of secrets, as well as creative and adjusting the image perpetuating its political and diplomatic means. The interest to the knowledge of earthly things rejection indisputable authority of the church, the growth of secular elements in the culture researchers called the characteristic feature of the Renaissance and in the future - modern and postmodern period and present.

The sculpture Dante Alighieri opened in honor of the 750th anniversary of the world famous poet, diplomat and Italian figure. The monument is made of white marble, the author of the project - sculptor Luciano Massari (Italy). Architect - Leonid Malyi (Ukraine). In addition, the Ukrainian scientists of the Andrushivka astronomical observatory appropriated to open of them to small planet official name «Società Dante» («Dante Society») in honor of Dante Alighieri Society. The relevant certificate the scientists presented to the Ambassador of Italy on the ceremony of opening of the monument to the poet."

Taras Shevchenko and Dante Alighieri - figures commensurate in value for the two national cultures, Ukrainian and Italian. It could even say - a politico-diplomatic and literary roll through the centuries. Thomas Carlyle once said that